

PERCZEL OLIVÉR

„MÍG A TÁBORNOKOK HABOZNAK, A ROMÁNOK RABOLNAK”¹ *Budapest román megszállása 1919-ben*

Budapest 1919-es évi román megszállásának a magyar történelmi szakirodalom már több könyvfejezetet² és tanulmányt szentelt.³ A kérdéssel foglalkozott Gratz Gusztáv, Galántai József és Salamon Konrád, akik a megszállás politikai okait, következményeit mutatták be. Londoni levéltári iratokat vizsgálva készült el Arday Lajos könyve, a témát francia levéltári iratok segítségével dolgozta fel Ormos Mária, míg olasz (vatikáni) iratokat tanulmányozott Eördögh István. Szintén olaszországi kutatásokra támaszkodott Szabó Mária, a Romanelli-misszió bemutató kötetében. Lipcsey Ildikó pedig a megszállás kronologikus bemutatására tett kísérletet, míg Kirschner Béla és Fogarassy László a bevonulás részletes forgatókönyvét rekonstruálta. Ránki György amerikai és angol forrásokra támaszkodva dolgozta fel a Clerik misszió történetét. Az eseményekről összegzéseket olvashatunk L. Nagy Zsuzsa és Róbert Péter tollából is. A témával foglalkozó

-
- 1 „While the generals ponder the roumanians plunder.” Gregory kapitánynak, az amerikai segélyszervezet egyik vezetőjének szavai 1919. augusztus 14-én. Idézi: *Ránki György: A Clerik-misszió történetéhez*. In: *Történelmi Szemle* 10. (1967) 2. 159. p. (A továbbiakban: Ránki, 1967) — A tanulmány a „Mérlegen a Tanácsköztársaság” címmel, 2019. május 15-én Budapest Főváros Levéltára és az MTA-Lendület Trianon 100 kutatócsoportja által rendezett tudományos konferencián elhangzott előadás bővített változata.
 - 2 *Gratz Gusztáv: Forradalmak kora. Magyarország története 1918-1919*. Budapest, 1935. (A továbbiakban: *Gratz*, 1935); *Galántai József: A trianoni békekötés* 1920. Budapest, 1990.; *Salamon Konrád: Nemzeti önpusztítás 1918-1919*. Budapest, 2001.; *Arday Lajos: Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában (1918–1919)*. Budapest, 2009. (A továbbiakban: *Arday*, 2009); *Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, 1984.; *Eördögh István: Erdély román megszállása (1916–1920)*. Szeged, 2000. (A továbbiakban: *Eördögh*, 2000); *Szabó Mária: A Romanelli-misszió. Egy olasz katonatiszt Magyarországon (1919. május – november)*. Budapest, 2009.; *Lipcsey Ildikó: 103 nap. Budapest román megszállása. (1919. augusztus 4. – 1919. november 14.)* Budapest, 2009. (A továbbiakban: *Lipcsey*, 2009); *Kirschner Béla: A „szakszervezeti kormány” hat napja (1919)*. Budapest, 1968. (A továbbiakban: *Kirschner*, 1968.)
 - 3 *Fogarassy László: A magyarországi Tanácsköztársaság katonái összeomlása*. Budapest, 1988. (A továbbiakban: *Fogarassy*, 1988.); Ránki, 1967. 156–187. p.; *L. Nagy Zsuzsa: A főváros román megszállás alatt. 1919. augusztus – november*. In: *Budapesti Negyed* 4. sz. 1994/2. (A továbbiakban: *L. Nagy*, 1994); *Róbert Péter: Budapest román megszállása (1919)*. In: *Budapesti Helytörténelmi Évkönyv* VII. Budapest, 2010. 49–58. p.

érdeklődő tanulmányozhatja továbbá több korabeli meghatározó szereplő naplóját, visszaemlékezéseit is, amelyek a megszállás diplomáciai hátterébe engednek szubjektív bepillantásokat.⁴

Alábbiakban Budapest román megszállását — a vonatkozó szakirodalmak, naplók, visszaemlékezések valamint a korabeli sajtó felhasználásán túl — Budapest Főváros Levéltára őrizetében található, eddig nem vizsgált közigazgatási iratok és a Hadtörténelmi Levéltár katonai és rendőrségi iratainak feldolgozásával kíséreljük meg. Kutatásunk eddigi szakaszában román forrásokat egyelőre nem volt módunk vizsgálni, emiatt a megszállás történetét csak a magyar levéltári dokumentumok alapján mutathatjuk be.

A megszállás nemzetközi politikai kerete

Az 1919 januárja óta ülésező párizsi békekonferencián a francia politika a román igényeket támogatta, mert rajtuk keresztül látta biztosítva Duna-medencei vezető szerepét. Az olasz diplomácia területi követelései a délszláv állam ellen irányultak, így a román érdekek — akiknek a Bánság kapcsán a szerbekkel is volt konfliktusuk — gyengítése nem állt érdekükben. Anglia a román olaj iránt érdeklődött, és álláspontja ingadozott. Az amerikai fél volt egyedül semleges, a románok által elkövetett rablások pedig felháborodását váltották ki. A román politika célja a további területszerzés volt. A bevonulás idején még nem dönt el Besszarábia és a Bánság sorsa, vonakodtak a kisebbségi jogok megadásától és Magyarország rovására is további területeket követeltek: Békéscsabát, Makót és a Szatmár-Arad vasúttól nyugatra 20 km-re eltolva további területeket.⁵ A békekonferencia a budapesti bevonulással egy időben, augusztus 4-én úgy döntött, hogy négy tábornokból álló bizottságot — Harry Hill Bandholtz amerikai, George Gorton angol, Jean Cesar Graziani francia és Ernesto Mombelli olasz generálisokat — küld Budapestre, akik augusztus 12-én érkeztek meg. Feladatuk az volt,

4 A teljesség igénye nélkül: Részletek Ágoston Péter naplójából. Közli Szabó Ágnes. In: Párttörténeti Közlemények 9. (1963) 2. 155–181. p. (A továbbiakban: Ágoston, 1963); *Harrer Ferenc: Egy magyar polgár élete*. Budapest, 1968. 419–425. p. (A továbbiakban: *Harrer*, 1968); *Stromfeld Aurél: Népköztársaság és Tanácsköztársaság Magyarországon*. (Adalékok Magyarország történetéhez 1918. október 31-től 1919. augusztus 6-ig). In: *Független Szemle*, 1922/12. 288–289. p. (A továbbiakban: *Stromfeld*, 1922); *Harry Hill Bandholtz: Napló nem diplomata módra*. Román megszállás Magyarországon. Budapest, 1993. 47. p. (A továbbiakban: *Bandholtz*, 1993)

5 *Ránki*, 1967. 162. p.

hogy ellenőrizték a Magyarországgal 1918 novemberében kötött fegyverszüneti szerződés betartását és megakadályozzák a túlkapásokat a megszállt területen.

A bevonulás

A román hadsereg augusztus 1-én több helyen átkelt a Tiszán, és hídfőket létesített a folyó jobb partján. Kilátástalan helyzete miatt a budapesti tanácskormány lemondott, a proletárdiktatúra így 133 nap után véget ért. Helyét a Peidl Gyula által vezetett szociáldemokrata kormány vette át. A Vörös Hadsereg parancsot kapott a harcok beszüntetésére, de addigra a csapatok nagy része szétszéledt. Eközben a román hadsereg megindult Budapest felé, a város határához augusztus 3-án érkeztek. Peidl megkérte a jelen lévő Guido Romanelli olasz alezredest, a békekonferencia már itt tartózkodó képviselőjét, hogy tájékoztassa Párizst az új kormány megalakulásáról. Romanelli elküldte az üzenetet, és a közeledő román hadsereg vezetőjének is elmondta, hogy nincs szükség Budapest megszállására. Clemenceau — Romanelli üzenetének kézhez vétele után — táviratban arra utasította a román hadsereget, hogy szüntesse be az előrenyomulását. Az ekkor Budapest határában állomásozó román katonához 3-án magyar fegyverszüneti ajánlattal autózott Nagyiváni Zoltán követségi titkár és Feleki Géza újságíró. Pestszentlőrincen feléjük lovagló román katonákkal találkoztak, akiket Rusescu tábornok vezetett. A román tábornok, miután megkapta Clemenceau sürgönyét, megállította csapatait. A tábornok kijelentette, hogy az előrenyomulását csak Budapest határáig folytatja, a város megszállására nincs parancsa. Haubrich József hadügyminiszter ekkor kibocsájtott hirdetménye szerint a román katonák a vendégjog alapján tartózkodnak Budapest határában.⁶ A hadügyminiszter megtiltotta a magyar alakulatok fegyveres ellenállását, és intézkedett, hogy a katonák maradjanak a laktanyákban. Eközben a küldöttség továbbhaladt Ceglédre, ahol a táviratot Traian Mosoiu hadtestparancsnok, másnap pedig Mardarescu főparancsnok kezeibe is átnyújtották. Mardarescu válaszként elfogadhatatlan feltételeket szabott, többek között a hadsereg nagy részének leszerelését, az összes hadianyag átadását, a közlekedési eszközök felét, az állatállomány 30 százalékát követelte.⁷ Eközben Budapest határához, a Külső Jászberényi úthoz érkezett egy másik román hadosztály, Constantini tábornok vezetésével, akik még néhány ágyúlövést is leadtak. A tábornok nem vette figyelembe a francia megállítási pa-

6 A román csapatok Budapest határáig nyomultak előre. In: Népszava, 1919. augusztus 4. 1. p.

7 A román fegyverszüneti föltételek. In: Népszava, 1919. augusztus 6. 1–2. p.

rancsot, és megkezdte a bevonulást. A főváros megszállásához Constantinidi augusztus 4-én délután megpróbálta a város ideiglenesen kinevezett vezetőjének, Harrer Ferencnek az írásos beleegyezését is megszerezni. A mozzanatra Harrer így emlékszik: „[...] a parancsnok, a monoklis Constantiu ezredes, a többi tiszt gúnyos mosolygása közepette, azt a kívánságot intézte hozzám, jelentsem ki írásban, hogy a város a román hadsereg számára szabad. Természetesen szabadkoztam, kijelentettem, hogy nincs jogom a kormány beleegyezése nélkül az átadásba belemenni, mire a válasz az volt, hogy őt a kormány nem érdekli.”⁸ Harrer a szorult helyzetből kivágta magát — arra hivatkozva, hogy egy ilyen dokumentumot írógépen gépelve kell kiállítani —, és elengedték. Harrer az esetről tájékoztatta Romanellit, és a további ügyintézés katonai vonalra terelve, azt Stromfeld Aurél ezredes (a proletárdiktatúra lemondott vezérkari főnöke) kezébe helyezte. A következő, délutáni tárgyalás során Holban tábornok fogadta Stromfeldet, és kész tények elé állította, kijelentette, hogy a várost megszállják és birtokukba veszik. Majd átnyújtotta követeléseiket, miszerint nem számít fegyveres ellenállásra, különben bombáztatja a várost, a rendőrség adja át a fegyvereit, szolgáltatassanak számukra megfelelő épületeket, és a közigazgatást — román felügyelet alatt — lássák el a hivatalnokok. A tárgyalás közben a román királyi hadsereg három hadosztálya bevonult a városba. A megszálló katonák a Rákóczi úton, a Baross utcán és az Üllői úton szinte egyszerre jelentek meg. A csapatokat lovas kürtösök vezették, utánuk lovasok következtek és a hadoszlopot gyalogos tüzérek menete zárta.⁹ A jelenetre így emlékszik Stromfeld: „[...] midőn tudomásul vettük a feltételeket, és Haubrich megígérte, hogy mindent megtesz, ismét a városba mentünk autónkon. Az élen lévő román csapatokat a Kálvin térnél értük utol, és a román tiszteket virágokkal láttuk feldíszítve, amelyeket az útvonalon kaptak. Ez volt a legrettenetesebb amit megéltem.”¹⁰

Berzeviczy Albert naplójegyzeteiben pedig így írta le a bevonulást: „[...] a román sereg — egy csöppet sem törődve a békekonferencia utasításával — valóban bevonult Budapestre; bevonulása egészen diadalmenetszerű volt, s parancsnoka már ma falragaszokon hírül adta a lakosságnak, hogy tulajdonképpen román katonai diktatúra alatt állunk.”¹¹

8 Harrer, 1968. 419–425. p.

9 A román csapatok megszállták Budapestet. In: Népszava, 1919. augusztus 5. 5. p.

10 Stromfeld, 1922. 288–289. p.

11 Berzeviczy Albert: A bolsevizmus uralma alatt Budapesten. Naplójegyzetek. In: A bolsevizmus Magyarországon. Válogatta: Kupa László. Budapest, 2003. Augusztus 6-i bejegyzés. 227. p.

A bevonulás 20.45-kor ért véget, a csapatok kaszárnyákban, iskolákban és a várbeli királyi lovardában helyezkedtek el.¹² A közkatonákkal ellentétben a tisztek előkelő szállodákban kaptak szobákat,¹³ Holban tábornok a Hungáriában,¹⁴ a néhány nappal később érkező Mardarescu a Gellértben foglalt magának lakosztályt.

A bevonulást követően a román csapatok megszállták a pályaudvarokat, a telefonközpontokat és a főpostát, leállították a közlekedést, a hidak közelében a vasútvonalakat géppuskákkal őrizték. Lefegyverezték a vörös őrseget, egyedüli magyar katonai hatóságként a Városparancsnokság működését engedélyezték. A parancsnokág hatásköre alá beosztott kerületi parancsnokságok működtek, melyek a közrend fenntartására revolverrel felszerelt járőröket küldhettek ki.¹⁵ A bevonulás napján, kora este már román katonák cirkáltak az utcákon.¹⁶ Este 7-kor pedig a román csapatok díszfelvonulást — azaz nyílt erődemonstrációt — rendeztek. Másnap, 5-én a román hadsereg átkelt a Dunán, és Buda elfoglalása után nyugatra 9–10 kilométerre hídfőket létesítettek.¹⁷ Átkelésük után folytatták hódításukat, azzal az indokkal, hogy a Vörös Hadseregnek még a Dunántúlon található maradványait is le kell fegyverezniük tovább nyomultak előre. Székesfehérvárra augusztus 9-én vonultak be, Veszprémet 16-án,¹⁸ végül Győrt 18-án szállták meg.¹⁹ Újpestre augusztus 6-án este vonultak be. A városban a lakosság — a fegyvereket összegyűjtve — békésen várta a megszállást.²⁰

12 L. Nagy, 1994. 109. p.

13 Budapest Főváros Levéltára (=BFL) Budapest Székesfőváros Tanácsai, majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai. A katonai ügyosztályi iratok és a székesfővárosi tisztii szálló gondnoksági iratainak levéltári gyűjteménye. (=IV.1420.a) 230892/1919. (1. doboz)

14 Harrer, 1968. 426. p.

15 Helgert Imre: A Budapesti Városparancsnokság a két világháború között. In: Új Honvédségi Szemle 54. (2000) 6. 73. p.

16 Fogarassy, 1988. 40–41. p.

17 Kirschner, 1968. 182. p.

18 A veszprémi eseményekről lásd: Nagy Szabolcs: Veszprém 1919. évi román megszállása. In: Veszprémi Szemle 19. (2010) 3-4. 29–38. p.

19 Győr megszállásának célja az ottani gyárak leszerelése volt. Erről lásd: Szalai Attila: Győr román megszállásának története. (1919. augusztus 18. – október 4.) In: Kisalföldi Szemle III. Tanulmányok a Kisalföld múltjából. Szerk: Néma Sándor. Győr-Moson-Sopron Megye Levéltára, 2007. 87–106. p.

20 Újpest város Intézőbizottságának jelentése 1919. augusztus 4–25. közötti működéséről és a városban történt eseményekről. In: Dokumentumok Újpest történetéhez 1840–1949. Összeállította, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Sipos András. Budapest, 2001. 46. dokumentum. 199–204. p.

A bevonulás nem volt erőszakmentes: lövöldözésre került sor a külső Jászberényi útnál, ahol a román katonák hét embert lőttek le. A város másik területén pedig egy visszamaradt Lenin-fiú bombamerényletet kísérelt meg a bevonuló csapatok ellen, de az elkövetőt a megszálló katonák azonnal elfogták és agyonverték.²¹ Gregory amerikai kapitány jelentésében pedig ez olvasható: „Budapesten az elmúlt éjszaka 15–20 embert öltek meg, mint arról minden kétséget kizáróan megbizonyosodtam.”²² Még több halálos áldozatot említ a később összeállított rendőrségi jelentés a bevonulás napjairól: „Kőbányán egy altiszt parancsára 31 férfit végeztek ki.”²³ Másnap Pesten ismét történt szörványos lövöldözés, a Rákosrendezőn négy vörös katonát, míg a Rákos-patak partjánál további három embert lőttek le a román katonák.

A román megszállással fordulat állt be a magyar belpolitikában. Peidl kormánya időközben megkezdte a proletárdiktatúra rendeleteinek hatálytalanítását, és tárgyalásokat kezdett a többi párt képviselőivel a majdani koalíciós kormány megteremtésének érdekében. Ám a kormányt augusztus 6-án Friedrich István román segítséggel megdöntötte.

A pogrom

A hangulat a megszállás után nem nyugodott meg, sőt, augusztus 5-én háromnapos pogrom kezdődött. A Népszava és az Egyenlőség zszurnalisztái szerint az Ébredő Magyarok Egyesületének tagjai²⁴ behatoltak az Izraelita Közművelődési Egyesület Rákóczi út 17. szám alatti menzájára, és ott botokkal összeverték több orvostanhallgatót.²⁵ Másnap a zavargások folytatódtak, ám a zsidóság képviselői már védekező csapatokat állítottak össze, és felkészülten várták a feltűzelt tömeget. Több helyen, így a Teleki téren, a Lujza utcában, a Holló utcában és a Rákóczi úton visszaverték a támadókat. A pogrom harmadik napján történt a

21 *Varga Krisztinán*: Ellenség a baloldalon. Politikai rendőrség a Horthy-korszakban. Budapest, 2015. 44. p.

22 Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919-1920. Összeállította és szerkesztette: Ádám Magda és Ormos Mária. Budapest, 2004. 8. dokumentum, 21. p.

23 Jelentés a Budapesti Állami Rendőrség 1918-1920. évi működéséről. Budapest, 1921. 125. p. (A továbbiakban: Jelentés, 1921)

24 Az Ébredő Magyarok Egyesülete elhatárolódott az antiszemita tüntetésektől és verekedésektől. In: Budapesti Közlöny, 1919. augusztus 9. 4. p.

25 Véres támadás a zsidó egyetemi hallgatók menzáján. In: Népszava, 1919. augusztus 6. 3. p.

legtöbb sérülés. Aznap a belváros több helyszínén — a Kígyó téren (ma: Ferenziek tere), a Kecskeméti utcában, a Múzeum körúton — valóságos utcai harcok zajlottak. A feldühödött tömeg a villamosról lerángatta a zsidókat, és megverte, megkergette őket. Egy család félelmében magára nyitotta a gázcsapot, és öngyilkosságot kísérelt meg. A pogrom egy halálos áldozatot is követelt: Baumgarten Zsigmond, fiatal kereskedő a botokkal felszerelkezett támadói elől leugrott a Drégely utca 33. számú ház harmadik emeletéről, és a helyszínen meghalt.²⁶ A sajtó szerint a mentők a környéken több mint 400 sérültet láttak el,²⁷ amelyek közül az augusztus 5–8 közötti naplóbejegyzéseik 49 esetet rögzítettek. Több sérültet a Baross utca és a József körút sarkán láttak el, még többet a Kecskeméti utca sarkánál, valamint a Nagykörút és az Üllői út kereszteződésénél. A sérülések botoktól származó zúzott, repesztett és hasított sebek voltak. A román megszállók — akik a rend fenntartásának ígéretével érkeztek — nem avatkoztak bele az eseményekbe, azokat tétlenül szemlélték, sőt hátráltatták a mentők munkáját, amikor nem engedték elszállítani a sérülteket.²⁸ A pogrom három napon át tartott, augusztus 5–7 között, de sérülteket még 8-án is láttak el a mentősök. A Friedrich-kormány legelső intézkedésével a zsidóságot érő elharapózó utcai erőszak megakadályozásáról rendelkezett.²⁹ Felhívást tettek közzé, amelyben megtiltottak minden társadalomellenes mozgalmat, és szigorú büntetéssel fenyegették meg azokat, akik a bolsevizmus önkényes megtorlásának ürügyével felekezeti és faji üldözésre ragadtatják magukat, és bárkit életében, testi épségében, vagyonában veszélyeztetnek.³⁰ Ezek után a zsidóság ellen irányuló tömeges atrocitások csökkentek, habár egy-egy eset még előfordult. A Tudományegyetemen — ahol a tanítás szünetelt, csak szigorlatok és beiratkozások zajlottak —, a Műegyetemen és a többi főiskolán nem szüntek meg a zsidó tanulók és tanárok elleni támadások. A Műegyetem kapujánál egy 40–50 fős csapat állta el a vizsgára érkezők útját, és csak a keresztényeket engedték be az épületbe. Augusztus 7-én a műegyetemi keresztény ifjúság gyűlést tartott, amelyen követeléseiket pontokba szedték: „Célunk a keresztény-szocialista független Magyarország. Követeljük az összes

26 BFL Budapesti Önkéntes Mentőegyesület iratai. Mentőszolgálati naplók. (=X.201.a) 247. kötet

27 Az augusztusi napok. In: Egyenlőség, 1919. szeptember 11. 8. p.

28 BFL X.201.a 247. kötet

29 A közönséghez. In: Budapesti Közlöny, 1919. augusztus 8. 2. p.

30 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (=MNL OL) Miniszterelnökségi Levéltár. központilag iktatott és irattározott iratok (=K26) PTI f2 1203 cs. (1919-I-3955). (Hatos Pálnak ezúton is köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet a forrásra.)

zsidók és bolsevisták kitiltását.”³¹ Egy hét múlva a diákok újabb gyűlést tartottak, ahol a bolsevisták kizárását és a zsidókérdés törvényhozás útján történő rendezését követelték. A hangulatot tovább szították uszító plakátjaikon, amelyeken szintén az izraelita hitű tanulók kizárását követelték. A kialakult helyzet miatt a Magyarországi Cionista Szervezet levelet írt a miniszterelnöknek. Beadványukban tiltakoztak az atrocitások ellen, és a zsidó–keresztény békés együttélés mellett érveltek.³² Friedrich István — mivel a folytatódó verekedéseket a tanári kar nem tudta kezelni — augusztus 22-én bezáratta az egyetemeket.³³

A zsidóüldözésekből a megszálló román katonák is kivették a részüket. A zsidó hittanárok Síp utcában rendezett konferenciájára — ahol arról értekeztek volna, hogy melyik oktató hol tanítson az elkövetkező tanévben — román katonák törtek be, a tanárokat elhurcolták, és fogságba vetették. Az oktatók elfogását a katonák egyfajta pogrom keretében hajtották végre. Véres utcai verekedést rendeztek, többeket megkergettek, bántalmaztak. Az eseményeket átélte Füst Milán is, miközben a Síp utcán haladt: „Egyszerre iszonyú dobogás, ordítozás — s menekülések lármája. A románok jöttek rohanva, ordítva, szuronyt szegezve, felvont revolverekkel. A pánik borzalmas volt, menekültünk mindnyájan. Több lövés dördült el. Több rendőr érkezett a románokkal, akik aztán nekiláttak, az elbújtakat elkezdték irtózatosan verni. Elvették botjainkat és elvittek a Royal épületben lévő román őrségre... Mikor pedig a Dob utcába jutottunk az egyik román óriás elkezdett garázdálkodni. Egy furkós bot a kezében és neki az utca népének. Beszaladt a mellékutcákba — egy zsúfolt kávéházba... asszonyokat megvert, két tehetetlen öregembernek nekirontott... Minket puskatusokkal kergettek és rúgtak.”³⁴ A sértek a kommunista szervezkedés vádjának valótlanságát csak egy napon át tartó megalázó kihallgatások után tudták megmagyarázni. Az író másnap botjának aranyfogantyúja nélkül engedték haza.

31 *Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921)*. Budapest, 1979. 25. p. (Értekezések a történeti tudományok köréből. 88.)

32 *Iratok az ellenforradalom történetéhez. Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Nemes Dezső*. Budapest, 1953. 14. dokumentum. 139–141. p. (A továbbiakban: *Iratok*, 1953); *Illetve: Budapesti Közlöny*, 1919. augusztus 18. 1. p.

33 A betiltott lapok újra indulásukkor tudósítottak az eseményről: *Bezárták az egyetemet és a műegyetemet*. In: *Az Újság*, 1919. szeptember 28. 6. p.

34 *Füst Milán: Teljes Napló I*. Budapest, 1999. 1919. szeptember 1-i bejegyzés. 473–477. p

Antiszemita fenyegetések és zaklatások történtek a postán és a hivatalokban is.³⁵ Az eseteket Ágoston Péter is feljegyezte: „Tegnap is több csoport vonult fel a városban, s bántalmazta a zsidókat. Ma román katonák védelme alatt jött egy a közellátásiba, s ott a zsidókat a hivatali szobákban verték, s aztán elhurcolták.”³⁶ További megfélemlítések is előfordultak, így az Ébredő Magyarok tagjai a Nemzeti Színház egyik előadásán Paulay Erzsébet művésznőt inzultálták,³⁷ más alkalommal a Köztársasági Párt Vigadóban tartott gyűlését zavarták meg,³⁸ de tömeges pogromra a megszállás további időszaka alatt már nem került sor.

Hétköznapiak a román szuronyok árnyékában

Uralmuk egyértelmű jelzéseiként — továbbá a lakosság megalázása érdekében — Budapest jelképére, a királyi palotára és a magyar törvényhozás házára, a Parlament épületére kitzúzták a román zászlót.³⁹ A tényleges hatalmat a román katonai parancsnok gyakorolta, a magyar kormányra csak bábkormányként tekintettek. A jelenségre így emlékezett vissza pár hónap múlva a következő miniszterelnök, Huszár Károly: „Miniszter voltam, és mikor telefonálni akartam a hatóságoknak, akkor az ellenség a telefonkagylót a kezemből ütötte ki. Kormány voltunk, de heteken át nem voltunk abban a helyzetben, hogy a hivatalos lapban egyetlenegy rendeletünket kinyomtathassuk. Kormány voltunk, amely még az ország szabadon maradt részével sem tudott szabadon érintkezni.”⁴⁰ Az új kormány első rendelkezései az élelmezés problémáinak megoldására vonatkoztak. A lakosság nyáron — és még a megszállás kezdetekor is — szinte csak üresen tátongó üzletekkel találkozott. „Micsoda siralom volt a júliusi Pest. A halál városa. Minden üzlet zárva. Minden bolt üres. A kirakatok bedeszkázva. Ami feliratot láttunk az élelmi üzemekben, mind arról szólt, ami nincs. Dohány nincs. Gyufa nincs. Liszt nincs. Zsír nincs. Anyaghiány miatt zárva.”⁴¹ — írta az egyik korabeli lap. A helyzetet az antant blokádja okozta, amelyet augusztus 8-án oldottak fel. Másnap rendelkeztek az első 450 tonnás amerikai élelmiszerszállítmány indításáról, Triesztből

35 Az augusztusi napok. In: Egyenlőség, 1919. szeptember 11. 9–10. p.

36 Ágoston, 1963. 160–161. p. (1919. augusztus 7-i bejegyzés)

37 Tüntetés a Nemzeti Színházban. In: Népszava, 1919. október 5. 5. p.

38 Szétverték a Köztársasági Párt gyűlését. In: Pesti Hírlap, 1919. október 14. 4. p.

39 Szalonta és Vidéke, 1919. augusztus 15. 2. p.

40 Idézi: Gratz, 1935. 252. p.

41 A másik véglet. In: Az Újság, 1919. szeptember 30. 4. p.

20 vagon zsír, míg Olaszországból többek között 20000 kg kétszersült, 3000 kg rizs, 3000 kg liszt és 3000 kg bab érkezett,⁴² amelyet azután több rakomány követett. Augusztus közepén újabb szövetséges élelmiszer- és gyógyszer szállítmányok érkeztek, jegy ellenében már húskonzervet és zsírt is lehetett igényelni.⁴³ A hónap végére további angol, olasz és román élelmiszerszállítmányok érkeztek a városba, így a közellátás javult. Ugyanekkor az élelmiszerek rejtegetése, az árdrágítás, a spekuláció megakadályozására szigorú rendelet született.⁴⁴

A bevonulást követően a román megszállók — a külföld és a hazai nyilvánosság felé hangoztatott ígéretükkel összhangban — elkezdtek a proletárdiktatúrával kapcsolatba hozható személyek összegyűjtését, aminek következtében a börtönök hamar túlszűfolttá váltak. A letartóztatottak száma augusztus közepén elérte a 800-at,⁴⁵ 18-ára már minden börtön megtelt, így elhelyezésük miatt a megszállók a fővárosban és Csepelen is — habár ezt hivatalos formában tagadták⁴⁶ — internálótábort létesítettek.⁴⁷ A volt vöröskatonákat külön elbírálás alá vették, sokukat kényszermunkára ítélték, és Besszarábiába szállítottak.⁴⁸ A fogvatartottak bántalmazása napirenden volt: „A rendőrségen a foglyok állapota rémes. 60–70 ember van egy szobába zsúfolva, s a mi jelenlétünkben is bántalmazták az embereket.”⁴⁹ — jegyezte fel Ágoston Péter naplójában. A naplőbejegyzés igazát alátámasztja a román parancsnokság szeptember 15-i vizsgálata is. A jelentés túlszűfolt céljáról, megvert rabokról, ellátatlanul szenvedő sérültekről, kétségbeesés miatti öngyilkosságról számol be.⁵⁰ A sajtó is írt a fogház vizsgálatáról, a hírlapíró 2700 fogvatartottról tudósított.⁵¹

42 A közélelmezés biztosítása: In: Budapesti Közlöny, 1919. augusztus 9. 3. p

43 Budapest élelmiszerellátása. In: Budapesti Közlöny, 1919. augusztus 16. 4. p

44 A rendelkezés ellen vétkezőket 5 évi fogsággal vagy 50.000 korona bírsággal fenyegették. In: Reggeli Hírek, 1919. augusztus 30. 4. p

45 *Gratz*, 1935. 234. p

46 Budapesti Közlöny, 1919. szeptember 13. 1. p.

47 *Nemes Dezső*: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919–1921. Budapest, 1962. 104–107. p. (A továbbiakban: *Nemes*, 1962)

48 *Gerelyes Ede*: A főváros politikai és gazdasági élete a tőkés restauráció, a pénzromlás és az átmeneti fellendülés viszonyai között (1919–1929). In: Budapest Története V. Főszerk: Gerevich László. Budapest, 1980. 177. p.

49 Ágoston, 1963. 164. p.

50 *Iratok*, 1953. 36. dokumentum. 172–173. p.; Budapesti Közlöny, 1919. szeptember 18. 1. p.

51 Román katonai vizsgálat a gyűjtőfogházban. In: *Népszava*, 1919. október 11. 3. p.

Budapest rendőrfőkapitánya Mattyasovszky György lett, de munkáját hátráltatták a román katonák sorozatos fegyveres terrorcselekményei. A megszállók által elkövetett vagyon és élet elleni bűncselekmények száma napról-napra növekedett. A rendőrség újjászervezését az antant a megszálló román katonaság felügyelete alá rendelte, és a főkapitány intézkedéseit Soiculescu ezredes bírálta felül.⁵²

A megszállás kezdetétől az újságok többségét papírhiányra hivatkozva betiltották, lapok vásárlására csak szeptember 28-tól volt lehetőség. Augusztus 6-án életbe léptették a cenzúrát, a Közlöny is cenzúrázva jelent meg, időnként üres hasábkokkal tarkítva. A román cenzúrahivatal a Váci utca 62–64. szám alatt működött. Az irodában szeptember 3-ától öt fő dolgozott.⁵³ A lakosságot a hivatalos lapon és plakátokon keresztül tudósították rendeleteikről. Első hirdetményükben igyekeztek megnyugtatni az embereket. Hangsúlyozták, hogy a lakosságot nem tekintik ellenségnek, garantálják vagyonának és életének biztonságát. Megtiltották a csoportosulást, este 9 órában határozták meg a zárórát, ugyanakkor a román haditörvényszék büntetésével fenyegették meg az állam rendjének megzavaróit.⁵⁴ Fenyegetőzésüket időnként tett is követte. A Duna Corso kávéház vezetőjét, aki megtagadta egy román tiszt pénzének elfogadását, 5000 korona büntetésre ítélték.⁵⁵ További pénzbüntetéseket szabtak ki útlevél-hamisításokért, és hat havi elzárást kapott egy elkövető autóhasználat miatt.⁵⁶

Pár nap múlva a fegyverek (pisztolyok, kardok, vadászfegyverek, lőszer) beszolgáltatását követelték, de a környékbeli Kispesten erre csak egy hónap múlva került sor.⁵⁷ Cenzúrázták a postai küldeményeket, és lehallgatták a telefonokat.⁵⁸ Később a készülékek használatát be is tiltották,⁵⁹ sőt, aki mégis használta, annak leszerelték a távbeszélőjét.⁶⁰ Vidéki utazáshoz, az autók használatá-

52 A 60 éves magyar rendőrség 1881—1941. Szerk: Borbély Zoltán és dr. Kapy Rezső. Budapest, 1942. 92. p.

53 BFL Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai. Tanácsi Ügyosztályok Központi Irattára (= IV.1407.b) 735/1919- XVI.

54 Hirdetmény. In: Népszava, 1919. augusztus 6. 1. p.

55 Népszava, 1919. október 1. 1. p.

56 Népszava, 1919. október 31. 2. p.

57 BFL Kispeszt nagyközség iratai. Általános közigazgatási iratok. (=V.271.d) 9837/1919. Kispes-
ten a rendeletet szeptember 9-én doboltatták ki.

58 Budapesti Közlöny, 1919. augusztus 10. 1. p. Reggeli kiadás.

59 Budapesti Közlöny, 1919. szeptember 20. 1. p.

60 Fővárosi Közlöny, 1919/36. 641. p.

hoz engedélyre volt szükség.⁶¹ Az utazást biztosító túlsúfolt vonatokról indulás előtt rendszerint a román katonák elkergették az utasokat. Így csupán azon utazni vágyók maradhattak a kocsikon, akik külön fizettek nekik.⁶² Rendelkeztek továbbá az autók és a „motorikus járművek” bejelentéséről.⁶³ Az egyik első rendelet megtiltotta a lakosság csoportosulását. Később Mosoiu tábornok ezt a rendelkezését egy alkalommal feloldotta, és engedélyezte egy nagy tömeget felvonultató tüntetés rendezését. Az engedélyt viszont 100 túsز átadásához kötötte, akiket a szociáldemokrata párt biztosított. Az ekkora már 150.000 főre gyarapodó budapesti munkanélkülieket képviselő tömeg tiltakozó tüntetésére az Országház előtti téren került sor, a sajtó szerint 15.000 résztvevővel. A felszólalók mérhetetlen nyomorukat, kilátástalan helyzetüket hangsúlyozták, és segílyt kértek a munkanélküliek számára. A megszállók a tüntetés közben erődemonstrációt tartottak. A tér túlsó oldalán egyik ezredük hangos kürtszóval felvonulást tartott.⁶⁴ A tüntetés után a tábornok ismét megtiltotta a gyűlések tartását, három embernél több csoportosulását nem engedélyezte.⁶⁵

A megszállók azonnal elkezdtek a rekvirálásokat Serbescu tábornok irányításával. Lefoglalták az élelmiszerkészleteket, leszerelték a gyárakat, üzemeket, kórházi, egészségügyi felszereléseket, a közlekedési eszközöket, a vasúti járműveket,⁶⁶ elvitték a telefonokat, tűzoltó készülékeket, és fosztogatták a lakosságot. Budapest talán a legszomorúbb augusztus 20-áját élte meg. A körmenet elmaradt, de a román katonaság hosszú menetekben, saját katonaindulóikat fűjva vonult keresztül a városon.⁶⁷ A rekvirálások a megalázó ceremónia után is folytatódtak, amiről Bandholtz és Gorton tábornok is megbizonyosodott egy augusztus 28-án tartott ellenőrzés során: „[...] a Magyar Leszámítoló és Váltóbank raktárában kiderítettük, hogy a románok mindeddig 2400 vagonrakományt foglaltak le és távolítottak el, amelyek főleg élelmiszert és takarmányt tartalmaztak, és naponta szállítanak el nagy mennyiségeket. A Magyar Posta és Távirászati Hivatal raktárában hét, immár megrakott kocsit találtunk, kettőt cipővel, ötöt szó-

61 Budapesti Közlöny, 1919. augusztus 10. 1. p. Esti kiadás.

62 *Kádár Gyula*: A Ludovikától Sopronkőhidáig. Budapest, 1978. 123. p.

63 Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Plakátgyűjtemény. K.65.47.313 számú hirdetés.

64 A munkanélküliek nagy tüntetése. In: Pesti Hírlap, 1919. október 11. 2. p.

65 Pesti Hírlap, 1919. október 14. 1. p.

66 *L. Nagy*, 1994. 114. p.

67 Ágoston, 1963. 168. p.

nyeggel és takaróval telítve⁶⁸ — jegyezte fel az amerikai tábornok naplójában. Szeptember 9-től minden esti kimaradási engedélyt érvénytelenítettek, így e naptól kezdve még a rendőrséghez beosztott tisztek sem mehettek ki este az utcára. Az idő múlásával a román katonák fosztogatásai nem csökkentek, a lakosság hangulata pedig egyre romlott. „A rendszeres fosztogatás [miatt] a magyarok egyre demoralizáltabbakká válnak, az éhség, zűrzavar és a szenvedés nagy léptekkel közeledik⁶⁹ — írja egy jelentés szeptember 30-án.

A román katonák — mint erről már szóltunk — rekvirálással és rablásokkal gondoskodtak élelmezésükről. Lovaik számára a szénát és szalmát a III. kerületi dűlők rétjeiről és magánfelkekről szállították el mázsaszámra. Erről szóló jelentés érkezett a szomszédos Újpestről is. A városban az ott állomásozó román tüzérség 24 szekeret igényelt a széna elszállítására.⁷⁰ A takarmány mellett a földben lévő burgonyát is kiásták, és magukkal vitték. A III. kerület lakói naponta keresték fel a kerületi elöljárót panaszaiikkal, aki — mivel a szénarekquirálások mértéktelensége már az állatállomány létét veszélyeztette — augusztus végén továbbította a feljelentéseket.⁷¹ A Központi Vásárcsarnok igazgatójának jelentése szintén törvénytelenégekről tudósít. A csirkepiacról a román katonák minden reggel elvitték a tojást és a szalonnát, és az így rekvirált árukért a kereskedőknek az élelmiszerek árának csak töredékét fizették meg.⁷² A sajátos vásárlásból okulva a vidéki árusok, félve további megkárosításuktól, egyre kevesebben vállalták a kockázatos fővárosi utazást. A kereskedők távolmaradása viszont további gondokat okozott Budapest élelmezésében.⁷³ A város ellátottsága csak ősszel változott meg, amikor a román parancsnokság 35 vagon burgonyát hozatott a Nyírségből.⁷⁴ Az érkező árut a kereskedők azonban olyan drágán árulták, hogy csak a gazdagabbak kiváltsága maradt az élelmiszerek vásárlása, a szegényebbek továbbra is éhezni kényszerültek.

A román megszállás során szinte mindennaposak voltak a lakosságot ért erőszakos cselekmények. Erre bizonyítékul szolgál a korszak mentőnaplóinak vizs-

68 *Bandholtz*, 1993. 47. p.

69 A budapesti Szövetséges Katonai Misszió 1722. sz. távirata 1919. szeptember 30-án a párizsi olasz béke delegáció katonai szekciójának és tájékoztatásul az 13571. számmal ellátott jelentés alatt a római Vezérkarnak, valamint a Hadügyminisztériumnak. Idézi: *Eördögh*, 2000. 68–69. p.

70 BFL Újpest megyei város iratai. Általános közigazgatási iratok (=V.675.c) 29628/1919.

71 BFL IV.1407.b 1242/1919- XVI. (A XVI. 1047/1919. számú csomóban.)

72 BFL IV.1407.b 9412/1919-VIII.

73 BFL IV.1407.b .9407/1919-VIII.

74 A románok burgonyát hoznak a fővárosba. In: *Az Ujság*. 1919. szeptember 28. 8. p.

gálatából készített táblázat. Alább a fizikai erőszakot elszenvedettek szerepelnek. A mentőnaplók konkrétan leírják az eseteket, tehát itt dokumentálva vannak, hogy ezeket a sérüléseket és haláleseteket román katonák okozták. Mint látható a vizsgálat során nyolc halálos áldozat szerepel, ezek közül öt a bevonulás után másnap történt, a már említett Rákosrendező pályaudvarnál lelőtt vörös katonáról van szó. A további három szerencsétlenül járt ember rablógyilkosság áldozata volt. A többi áldozatok különféle atrocitásokat szenvedtek el, megverték, megszárták, kirabolták őket.

1. táblázat. A román megszállók által elkövetett erőszakos cselekmények halottai és sérültjei.⁷⁵

A sérülés jellege	Az eset száma
halálos lövés, szúrás	8
lövés	5
zúzott sebek	6
szúrt seb	2
repszett seb	2
nemi erőszak	1
csonttörés	1
ájulás	1
Összesen	26

A megszállás időszaka alatti erőszakos halálesetek felderítése érdekében a Budapest és a környező települések (a mai külső kerületek) halotti anyakönyveit is átvizsgáltuk. Mint látható, ebben az időszakban 69-en haltak meg erőszakos halállal. A megszállás utáni napon a kőbányai halotti anyakönyvekben nyolc áldozat található, akiket a kukoricaföldeken lőttek le. A bevonulás és a berendezkedés napjára — összesítve a fent említett mentőnaplókban talált áldozatokkal — 14 lelőtt áldozat esett, és utána is majdnem minden nap fordultak elő gyilkosságok.

75 A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület esetenaplóinak 1919. augusztus 4.–1919. november 11. közötti bejegyzései alapján. BFL X.201.a 247–252. kötetek.

Néhány esetet a szakirodalom is említ, mint például Víg Jakab kommunista diák halálát, akit augusztus 7-én a Gellérthegy oldalában a román katonák lelőttek.⁷⁶

2. táblázat. Erőszakos halálesetek áldozatai az 1919. augusztus 3.–1919. november 10. közötti időszakában.⁷⁷

A halál oka	Esetszám
lövés	55
szúrás	7
gránátrobbanás	5
egyéb súlyos sérülés	2
Összesen	69

Mint a következő táblázatban látható, augusztusban 34, szeptemberben és októberben 15–15 végül novemberben öt gyilkosság fordult elő. Az áldozatok közé a véletlen gránátrobbanások öt áldozata is beletartozik. Habár ezek balesetek (gyermekek akik játék közben robbanószert találtak), ők is a román megszállás áldozatainak tekinthetők.

3. táblázat. Az erőszakos halálesetek havi bontása.

Az eset ideje	Az eset száma
A bevonuláskor (1919. augusztus 3–5.)	14 lövés által
Augusztus	34
Szeptember	15
Október	15
November	5

76 Nemes, 1962. 107. p. Valamint: Jelentés, 1921. 126. p.

77 BFL Állami anyakönyvek. Anyakönyvek másodpéldányai. (= XXXIII.1.a) Budapest és a környező települések (a későbbi peremkerületek) 1919. évi halotti anyakönyvek alapján összeállítva.

Nem állítható, hogy az összes áldozatot a román katonák végezték ki, az elkövetők kiléte a halotti anyakönyvekből nem derül ki. Lehetnek közöttük olyan áldozatok, akik magyarok által elkövetett rablógyilkosság vagy családi perpatvar áldozatai voltak. De a legtöbb áldozatot lelőtték, ami egy katonai megszállás idején, amikor a fegyverek jelentős részét a román katonák birtokolták, beszédes tény. Összesítésünkkor elfogadtuk a bevonulás napjairól tudósító halotti anyakönyvek 14 bejegyzését és a mentőnaplók dokumentált 7 halálesetét.⁷⁸ Ezekhez hozzászámítottuk azt a három haláleset,⁷⁹ amely minden vizsgált forrásunkban szerepel, valamint az öt gránátrobbanás áldozatot. Ellenőrzés végett összevetettük az említett forrásokat, ezek után megállapítható, hogy Budapest román megszállásának idején 28-an bizonyíthatóan román katonák áldozatai voltak.

A megszállás hétköznapijainak további értékeléséhez a Hadtörténeti Levéltárban őrzött rendőrségi jelentéseket is átvizsgáltuk.⁸⁰ A kutatás során 145 bejelentést néztünk át, amelyeket a megszállás 103 napjának szinte mindegyikén vettek fel ilyen panaszt, sok napon, többet is. Az esetek többsége rablás. Az este és éjjel járőröző román katonák fegyverrejtegetés, vagy kommunisták keresésének ürügyével házkutatásokat tartottak. Behatoltak a lakásokba és kirabolták az otthonukat. Elvitték a lakosok pénzét, ékszereit, stb. A közbiztonság akkor nem volt megbízható. Ha valaki éjszaka az utcán járt, a megszállók megállították, igazoltatták és kirabolták. Ha pedig tiltakozott, akkor még meg is verték.

4. táblázat. A budapesti román megszállás során történt atrocitások.

Az eset jellege	Az esetek száma
rablás/testi erőszakkal	121
verés	8
lopás	6
nemi erőszak	5

78 Egy személy a halotti anyakönyvekben és a mentőnaplókban is szerepel.

79 Víg Jakab, Baranyai Jenő és egy ismeretlen lelőtt holttest. A három személyt a halotti anyakönyvek, a mentőnaplók és a Hadtörténeti Levéltár iratai is tartalmazzák.

80 Hadtörténeti Levéltár (=HL) Fegyverszüneti Bizottság iratai (=I.53.) 16. dobozban található jegyzőkönyvek adatai alapján.

Az eset jellege	Az esetek száma
zsarolás	1
rongálás	2
lövés/halál	2
Összesen	145

A megszállás idején némi kikapcsolódásra is adódott lehetőség. Az őszi hétvégeken már megrendezték a labdarúgó mérkőzéseket, amelyekre nagy tömegek voltak kíváncsiak,⁸¹ a Margitszigeten pedig ifjúsági atlétikai versenyt tartottak.⁸² Aki tehette élvezhette a színházak előadásait, ahol az első két sort — ilyen formában is emlékeztetve a lakosságot a megszállásra —, román katonatisztek számára szabadon kellett hagyni. Azonban a román hadsereg tisztjei nem jártak olyan színházba, ahol nem muzsikáltak, így a fenntartott székek gyakran üresen tátongtak...⁸³

A kivonulás

George Russel Clerk brit diplomata tárgyalásai után 1919. november 3-án este Diamandi román követ közölte Clerkkal, hogy a főváros kiürítése 9-én megkezdődik, és 11-én fejeződik be.⁸⁴ Az őszi hónapok során már a megszálló román királyi hadsereg várható kivonulásáról beszélt a lakosság. A hírt kezdetben cáfolták,⁸⁵ majd november 11-én elismerték, és a sajtóban is bejelentették. Kiáltványukban ismét hangsúlyozták, hogy a megszállást a magyar hadsereg tisztai támogatása tette indokolttá, és „az elnyomatásnak vagy megtorlásnak minden gondolata távol állt” tőlük.⁸⁶ A visszavonulás során nyugalmat és rendet vártak a lakosság-

81 A vasárnapi football. In: *Az Ujság*, 1919.09.30. 7. p.

82 Magyarország 1919. évi atlétikai csapatbajnokságai. In: *Az Ujság*, 1919.09.30. 7.

83 *Herczeg Ferenc* emlékezései. *Hűvösvölgy*, Budapest. 1993. 89. In: „Kelet Párizsától” a „Bűnös városig” Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához. I. kötet. 1870-1930. Összeállította és szerkesztette: Sipos András és Donáth Péter. Budapest, 1999. 291. p.

84 *Arday*, 2009. 209. p.

85 *Pesti Napló*, 1919. november 5. 1. p.

86 *Budapesti Közlöny*, 1919. november .11. 1. p.

tól. Ennek érdekében az ellenük való esetleges tüntetést — hirdetményük szerint — agyonlövással és ágyútűzzel torolták volna meg.⁸⁷ A kivonulás előtt két nappal egy élelmiszerraktár feltörése után nagy mennyiségű ételt osztottak szét⁸⁸ a városban több helyszínen, ezáltal azonban felborították Budapest ellátási rendszerét. A „jótékony” eseményt propagandafényképeken örökítették meg.⁸⁹ A kivonulást szoros menetrend szerint hajtották végre. November 13-án este 18 órától a rendet közös magyar–román járőrök felügyelték, majd aznap éjjel a román őrseget leváltották. November 14-én (pénteken) korán reggel a Lehár Antal ezredes vezette vasi ezredek bevonultak a fővárosba. Tétényben és Budafokon örömmel fogadták a magyar katonákat. A lelkes közönség átvirrasztotta az éjszakát, hogy a felszabadulás pillanatait átélje, diadalkaput állítottak, szónokok beszéltek, és cigányzenekarok játszottak, míg a katonákat csókokkal és virágokkal halmozták el.⁹⁰ A bakák a Lehár báró indulót játszva, lelkes ujjongás és lengedező magyar zászlók között érték el a Gellért szállót, majd 10 órakor keltek át a Dunán. Délután 13-órákor átvették a Rákosrendező pályaudvart, a váci vasutat és az újpesti hídfőt.⁹¹ A nap folyamán elfoglalták a laktanyákat, este már magyar katonák őrjáratái járták az utcákat. Eközben a román hadsereg katonái — nagy részük már 13-án — elhagyták a fővárost. Kőbányáról vonatokkal utaztak. Horthy Miklós ünnepi bevonulására november 16-án (vasárnap) került sor.⁹² A Nemzeti Hadsereg katonái foglalták el a laktanyákat, amelyeket a román katonaság tönkretéve, piszkosan hagyott hátra. „Nem akadt egy teljesen ép ablak sem. A padlódeszkák feltépvé, minden szoba tele emberi ürülékkel.”⁹³ — írta Lehár Antal naplójában. Bejegyzését megerősíti a Mária Terézia laktanya gondnokának korábbi jelentése is: „Tisztelettel jelentem, hogy a laktanya padlás fülkéinek deszkázatát a román

87 Budapesti Közlöny, 1919. november 13. 1. p.

88 Pesti Napló, 1919. november 12. 1. p.

89 *Bandholtz*, 1993. 145–146. p.

90 *Lehár Antal*: Egy katonatiszt naplója, 1919–1921. In: *História Plusz*, XV. (1993) 11. sz. 9. p. (A továbbiakban: *Lehár*, 1993)

91 A románok kivonulása és a nemzeti hadsereg bevonulása. In: *Népszava*, 1919. november 14. 3. p.

92 Erről lásd: *Vörös Boldizsár*: Károlyi Mihály tér, Marx szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben. In: *Budapesti Negyed* 29–30. (2000 ősztél) 144–172. p.; A Nemzeti Hadsereg bevonulását bemutatja *Uő*: Térfglalás Budapesten – térfglalás a történelemben? A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulási ünnepe 1919. november 16-án. In: *Ünnep — hétköznap — emlékezet*. Szerk.: Pásztor Cecília. Salgótarján, 2002. 181–186. p. (Rendi társadalom – polgári társadalom 14.)

93 *Lehár*, 1993. 9. p.

csapat katonái elbontják és eltüzelik.”⁹⁴ A laktanyákon kívül a megszállók az iskolákban is tetemes károkat okoztak. A tanintézmények felszereléseit a román katonák tönkretették. A X. kerületi Templom téri elemi iskola padjai, szekrényei és a tornatermi felszerelése, valamint a fogasok is tönkrementek. Javításra szorultak a táblák, az asztalok, az ajtók és az ablakkeretek.

A károk

„A román megszállás idejét az nyújtotta hosszúra, hogy le kell szereljük az ellenséget. Kun Béla hadserege megtámadott bennünket, tehát a megszállás arra való, hogy minden esetleges későbbi támadásnak elejét vegyük, s így nemcsak az ellenséges csapatokat kell leszerelnünk, hanem azt is lehetetlenné kell tennünk, hogy a fegyver- és lőszergyártás újból megindulhasson.”⁹⁵ — magyarázta Diamandi az Est tudósítójának. A román katonaság – mint az alábbiakból látható — ehhez tartotta magát, azonban a „leszerelés” fogalmát tágabban értelmezték.

Magyarország és Budapest megszállása tetemes károkat okozott. A román csapatok által elkövetett sorozatos bűncselekményeket a magyar hatóságok minden alkalommal bejelentették az antant képviselőinek. Mivel a panaszok tömegesen érkeztek, a szövetségesek a jelenség megvizsgálása és a károk hiteles megállapítása végett 1919 szeptemberében különbizottságot küldtek Magyarországra. Már a megszállás alatt, majd miután egy-egy terület felszabadult, megkezdődtek a károk összeírásai. A Földművelésügyi Minisztérium a terményekről és az állatokról, a Belügyminisztérium a városok és a községek káraitól, a Hadügyminisztérium a károkról általában, a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) az ipartelepekről, a MÁV a Tiszán át elvitt vonatokról és azok tartalmáról gyűjtött adatokat. Az adatok rendszerezését és összesítését a Statisztikai Hivatalra bízták 1919 októberében. Ezután, az egész megszállt területre vonatkozóan megkezdődött az adatok szisztematikus összegyűjtése. A károk felvételére kétféle nyomtatványt állítottak össze. Egyik az egyének kárait részletesen felsoroló lajstromot és egy kérdőívet tartalmazott, amely a lajstromban felsorolt rekvirált tárgyak csoportosítására és összesítésére szolgált. Minden községnek kötelessége volt a nyomtatványokat kitöltetni és összesíteni. A községek és a városok adatainak összesítését járási és vármegyei szinten is elvégezték, és így állt össze a végső statisztika. A

94 BFL IV.1407.b 726/1919-XIII.

95 Beszélgetés Diamandi miniszterrel, a román kormány budapesti képviselőjével. In: Az Est, 1919. október 7. 3. p.

nyomtatványok összeállításánál a károk adatait mennyiségben és értékben – az 1919. augusztusi forgalmi árak értékében – vették fel. A kérdések kialakításának nagy felelősséggel járó munkájában az antant képviselője, Lorey ezredes is részt vett. Magyar oldalról az adatgyűjtéstől a megszállás kárszámlájának rendezését várták a Jóvátételi Bizottságtól, de legalábbis a károk tömeges bemutatásával Magyarországra nézve kedvezőbb elbírálást kívántak elérni. Az antant képviselői az adatok beérkezése után, az ország fizetőképességéről, vagy éppen fizetéseképtelenségéről kaptak bizonyítékokot.⁹⁶

Budapesten Bódy Tivadar polgármester augusztus 28-án utasította a főszámvévőt a román megszállás által okozott károk bejelentésére. A rendeletet minden városházi ügyosztály és hivatal valamint a Tiszti Ügyészség is megkapta.⁹⁷ A megszállás első hónapjáról készült összesítés 339.189 korona kárt mutatott ki. A Gellért fürdő 121.000, míg az Állatkert 45.250 koronára rúgó kárt jelentett be.⁹⁸ Azonban akkoriban az adatok leadására csak néhány ügyosztálynak, üzemvezetőnek volt módja, így a felmérést a román hadsereg kivonulása után újrazedték. A Statisztikai Hivatal sajtó útján hívta fel a lakosság figyelmét a megszállás által elszenvedett kárainak bejelentésére. Ezt követően minden kerületi előljáráóság összegyűjtötte lakosságától a kárjelentéseket,⁹⁹ de benyújthatták azokat közvetlenül a Statisztikai Hivatalnál is 1919. december végéig. A jelentésekből a Hivatal igazgatója összegző kötetet publikált három évvel később.¹⁰⁰

A kötetből kiderül a megszállás igazi arca. A román katonák vittek mindent, amit csak tudtak. A csepeli gyárból például 1600 vagonnal 1516 gépet, 5000 tonna lőszert és hadifelszerelést, 1000 tonna fémeket szállították el.¹⁰¹ A Weiss Manfréd-féle gépgyár a rablás következtében teljesen tönkrement. Míg korábban 30000 munkást foglalkoztatott, a megszállás után mindössze 471 főt tudott

96 BFL IV.1407.b. 1047/1919-XVI.

97 BFL Budapest Székesfőváros Tiszti Ügyészségének Iratai. Általános közigazgatási iratok. (= IV.1410.a) 1239/1922.

98 BFL IV.1407.b. 1047/1919-XVI.

99 BFL Budapest Székesfőváros VII. Kerületi Előljáráóságának Iratai. Általános közigazgatási iratok. (= IV.1476.a) 34277/1919. és 36664/1919.

100 *Laky Dezső*: Csonka Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Budapest, 1923. (A továbbiakban: Laky, 1923)

101 *Berend T. Iván – Ránki György*: A Csepeli Vasmű rövid története. In: Csepel története. Budapest, 1965. 57. p.

kenyérhez juttatni.¹⁰² A pestszentlőrinci Lőszergyárat is leszerelték, elvittek 168 munkagépet és az ott maradtakat összetörték, használhatatlanná tették.¹⁰³ Elvitték a vasúti kocsikat, a mezőgazdasági gépeket, a hadianyagokat, ruhákat, élelmiszert és az állatokat. Csak szeptember 15-ig Szolnoknál 8877 vagon árut szállítottak át, és 9391 vagonnyit Csongrádnál.¹⁰⁴ Kiemelt figyelmet fordítottak a vasútra. Budapestről elvittek 1500 mozdonyt és 40.000 vagont, amelyekből 6000 személyszállító kocsis volt.¹⁰⁵ A rekvirálások kiterjedtek a műszerüzemre és a kórházi anyagraktárra is.¹⁰⁶ Az autók rekvirálására is sor került, Budapestről 194 járművet szállítottak el.¹⁰⁷ A Tattersall telepéről lovakat, lőszerszámokat, kocsikat, zabot, szénát vittek el, de betörték az irodákba is, ahonnan az asztalok, székek, szerszámok tűntek el. A Lóhúszem nyitott tetős kocsiját is magukkal vitték, és kicserélték egy rossz kocsira.¹⁰⁸ Az Állategészségügyi Telepről szintén lovakat, kocsit, szerszámokat tulajdonítottak el.¹⁰⁹

A megszállók — amint erre már szintén utaltunk — a szálláshelyeiket tönkretették, összerondították, és kivonulásukkor a mozdítható dolgokat magukkal vitték. A VII. kerületi Hungária úti polgári Leányiskola, amelyet a román katonák szeptember elejétől október 20-ig használtak, még több kárt szenvedett. Egy másik iskola az írógépe eltűnését jelentette be.¹¹⁰ Kispesten a polgári fiúiskolát foglalták el, ott a villanyszámla volt oly magas összeg, amelyet sem az iskola, sem az előjáróság nem tudott kifizetni,¹¹¹ de a városban székelő főszolgabírói hivatal is tetemes kárt szenvedett.¹¹² Thék Endre bútorgyárában a földszinti két gyárhelyiséget istállóként használták, és a tölgyfa padlózatot eltűzelték. A megmaradt

102 *Baksay Zoltán*: A csepeli proletariátus harca a kizsákmányolás ellen. In: Csepel története. Budapest, 1965. 261. p.

103 *Laky*, 1923. 329. p.

104 *Ránki*, 1967. 170. p.

105 A Magyar Államvasutak végromlása. In: Pesti Napló, 1919. november 15. 4. p.

106 BFL IV.1407.b. 2392/1919-X. (A XVI.1047/1919. számú csomóban.)

107 *Laky*, 1923. 222. p.

108 BFL IV.1407.b. 1047/1919-XVI.

109 BFL IV. 1407.b. 7743/1919-VIII. (A XVI.1047/1919. számú csomóban.)

110 BFL IV.1407.b. 1242/1919-XVI. (A XVI.1047/1919. számú csomóban.)

111 BFL Kispest Nagyközség Iratai. Tanácsulési jegyzőkönyvek. (=V.271.b) 8. kötet. 1919. október 15.

112 BFL V.271.d 15749/1919.

pallók úsztak a trágyalében, a takarítás során 140 fuvarnyi piszkot távolítottak el a tönkretett üzemből.¹¹³

A főváros Erdő és Mezőgazdasági Hivatalának mezőőrei a megszállás idején majdnem minden nap megtették jelentésüket. Panaszaik a város erdőterületein román katonák által elkövetett fakivágásokra, a külső területeket ért takarmány és állatlopásokra vonatkoznak. Több esetben a tiltakozó öröket bántalmazták, órákon át fogva tartották, és kirabolták. A mezőőri lakásokat feltörték, és az értékeket elvitték. Kirabolták az Erzsébet kilátót is, a toronyőr jelentése szerint a felső kupolaterembe zárt műszereket vitték el.¹¹⁴ A román katonák nagy mennyiségben tulajdonították el a fákat az erdőkből, a fasorokból és a temetőkből is. A kitermelt fát elvitték és, mint az erdőtanácsos jelentéséből kiderül, saját hasznukra eladták. Az erdőőrök a megszálló katonák tevékenysége ellen, elkobzott fegyverük hiányában, tehetetlenek voltak.¹¹⁵

A megszállók a kulturális kincsekben is kárt okoztak. A Fővárosi Könyvtár állományából összegyűjtették a kommunista, anarchista könyveket, iratokat, füzeteket és azoknak jelentős részét a „román vezérkar egy felállítandó kézikönyvtár” számára elszállították.¹¹⁶ Az elhurcolt kötetek számát ma már nem lehet megállapítani. A könyvtár irattárában maradt töredékes jegyzékben 340 tétel szerepel, amelyek között a Huszadik Század 35 kötete, a Magyar Iparfelügyelők 16 kötete, a Magyar Bányakalauz 4 kötete, a Statisztikai Hivatal 1872–1914 közötti évkönyvei, Borovszky Samu Magyarország vármegyéi sorozata (24 kötet) és szépirodalmi művek is szerepeltek.¹¹⁷ Egy későbbi újságcikk szerint körülbelül 10.000 korona értékű, nagyrészt Erdélyre vonatkozó közgazdasági és statisztikai tanulmányokat vittek el.¹¹⁸ Teljesen elhordták a Népszava könyvkereskedésének és több papírkereskedésnek a raktárkészletét is.¹¹⁹ Betörték az Országos Kaszinó palotájába, ahonnan 5 millióra rúgó készpénzzel, az értékes műkincsek vandál tönkretétele után távoztak.¹²⁰

El akarták szállítani a Nemzeti Múzeum kincseit is. A Múzeum akkor, gazdag saját gyűjteményén túl, több vidéki múzeum és magánemberek, nemesi családok

113 *Laky*, 1923. 336. p.

114 BFL IV.1407.b. 1047/1919-XVI.

115 BFL IV.1407.b. 623/1919-XVI.

116 BFL IV.1407.b. 471/1913-XIV.

117 *Dr. Remete László*: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Budapest, 1966. 224. p.

118 A Fővárosi Könyvtár jövője. In: Magyarország, 1920. január 11. 4. p.

119 *Laky*, 1923. 386. p.

120 *Bognár János (József)*: Három évtized egy uri kaszinó életéből. Budapest, 1927. 162–164. p.

értékeit is őrizte, amelyeket a háborús időszak viszontagságai elől menekítettek oda. A letétbe helyezett 88 kincsesládát a román megszállók mindenáron el akarták szállítani. Arra hivatkoztak, hogy a kincsek Erdélyből származnak, amely már az övék, így joguk van az értékekhez. Négy alkalommal is megpróbálták a kincseket magukkal vinni, de azt a szövetségesek megakadályozták. Hiába mondta ki a Versailles-ban üléselő legfelsőbb tanács, hogy a múzeum az antant védnöksége alatt áll, a román katonák nem engedelmeskedtek parancsuknak. Október 5-én Serbescu tábornok vezetésével 14 teherautó parkolt le a múzeum előtt a múzeum kincseinek elszállítására.¹²¹ A műkincseket Pekár Gyula időhúzása, majd végül Bandholtz tábornok megjelenése és határozott fellépése mentette meg, aki a múzeum kapuját lepecsételte, megvédvé a rablástól.¹²²

Összegzés

A román katonaság bevonulásával kész helyzetet kívánt teremteni, ezért nem engedelmeskedett a békekonferencia utasításának. „Nevetségessé válnánk a világ szemében, ha nem szállnánk meg Budapestet. Nem állhatunk meg, mert így mi diktálhatjuk a fegyverszüneti feltételeket. Fussanak csak Clemenceau és a Négyek utánunk.”— mondta Alexandru Vaida-Voevod.¹²³ Így is tettek. A négy antant-tábornok utasításait sorozatosan semmibe vették, nem engedelmeskedtek nekik. Mardarescu már az első megbeszélésen kijelentette, hogy ők csak saját feljebbvalóik utasításait követik. A tábornokok — és rajtuk keresztül Párizs — számára ismertek voltak a románok rablásai, budapesti irodájukban minden helyi eseményről értesültek.¹²⁴ Hiába tiltották meg több alkalommal is a túlzott rekvirálásokat, a gördülőeszközök kiszállítását, a megszállók nem válaszoltak, napokon át húzták az időt. Sőt, a román kormány az őt ért kritikákra tiltakozással

121 *Törs Tibor*: A románok 88 kincsesládát akartak elszállítani a Nemzeti Múzeumból. In: 8 Órai Újság. 1919. november 19. 3. p.

122 *Bandholtz*, 1993. 97–100. p.

123 Alexandru Vaida-Voevod román katonák előtt elhangzott szavai augusztus 2-án. Idézi: *Lipcsey*, 2009. 43. p.

124 BFL Az Entente csapatokkal és Missziókkal való érintkezésre létesült székesfővárosi összekötő iroda iktatókönyve (1919). (= IV.1417.) 1. kötet. A fondhoz iratok nem maradtak meg, de a kötet bejegyzései alátámasztják, a szövetségesek helyi ismereteit. A kötetben szeptember 13. és december 27. között találhatóak bejegyzések, amelyek különféle kérvényeken (utazási, telefonálási, élelmezési, szén ellátási, stb.) kívül rekvirálásokról, falopásokról, atrocitásokról is tudósítanak.

felelt. Brătianu miniszterelnök arra hivatkozott, hogy az ő országukat 1916-ban a német–magyar csapatok kifosztották, tehát joguk van arra, hogy az itt talált készletekkel ellássák magukat.¹²⁵ Románia még a békekötés előtt kárpótolni akarta magát a magyar nemzeti vagyonból a háborúban elszenvedett veszteségeiért. Arra hivatkoztak, hogy ők a kommunizmus letörése céljából vannak itt, és az elszállított javakhoz joguk van. Végül csak az antant fenyegetésére válaszoltak, de közben a rekvirálásokat nem állították le.

A román politika célja egyértelműen a területszerzés volt, amint arról Clerk szeptemberi bukaresti látogatása után végképp meggyőződött: „Rodeanu román tábornok, a román Főparancsnokság alkalmazottja, eljött hozzám és Romániából érkezett parancsok alapján, bizalmasan közölte velem, [...] hogy Románia Erdély szabad ura kíván lenni.”¹²⁶ Ezt Diamandi is elismerte egy interjúban: „Erdély a miénk, a magyarság ott egy-egy sziget a nagy román tengerben.”¹²⁷ A román diplomácia úgy taktikázott, hogy katonai erejük tudatában és annak használatával, az erő politikáját használják. Ezért vonultak be a magyar fővárosba. Stromfeld ezt így summázta: „világossá vált, hogy a párizsi nagykövetek tanácsa messze van, a románok csapatai azonban közel vannak.”¹²⁸

Erejüket pedig a Párizsra gyakorolt nyomáson túl az elfoglalt Magyarország, benne Budapest kifosztására használták fel. Ittlétük alatt, amiről nem tudhatták pontosan milyen hosszú ideig tart, igyekeztek a várost (és a megszállt területeket) módszeresen kifosztani. Ennek érdekében akadályozták meg a rendőrség felállítását és felfegyverzését is. A bevonulás után a román csapatok megszállták a város stratégiai pontjait, ellenőrizték a közlekedést, cenzúrázták a sajtót. Összegyűjtötték a fegyvereket, megtiltották az emberek csoportosulását, éjszakai kijárási tilalom lépett érvénybe, lényegében katonai diktatúrát vezettek be. A kezdeti kaotikus közállapotokat — az antiszemita zavargásokat is — eltűrték, abban részt vettek, és a rendet csak napok múltával állították helyre. A kommunisták, vagy annak véltek ezreit vetették börtönbe, és sokukat bántalmazták, internálták. Időközben pedig rekvirálásnak nevezve, a város alapos kifosztását hajtották végre. A rekvirált értékekért nem fizettek, vagy azok értékének csupán töredékét térítették meg.

125 A román kormány válaszejegyzéke. In: Budapesti Közlöny. 1919. augusztus 16. 4. p.

126 Idézi: *Eördög*, 2000. 71. p.

127 *Az Est*, 1919. október 7. 3. p.

128 *Stromfeld*, 1922. 288–289. p.

Budapesten a román megszállás több mint 2.5 milliárd korona kárt okozott¹²⁹ (a szegényes életmódot biztosító heti átlagkereset körülbelül 300 koronát tett ki).¹³⁰ A megszállás az anyagi károk mellett több ember életét is követelte. A 28 meggyilkolt mellett pedig több százra tehető az egyéb atrocitások áldozatainak száma.¹³¹ A román katonák ellen naponta átlagosan 30 feljelentés érkezett a rendőrségre. Ezek erőszakos bűncselekményekre, személyes szabadság és szemérem elleni bűncselekményekre vonatkoztak, melyek között kiemelkedően sok volt a rablás.¹³² Ám rablásaik oly túlzó mértéket ért el, amelyet Brătianu fia, a történész Gheorghe I. Brătianu is elismert 1939-es munkájában. „A románok időnként többet vettek el annál, mint amire joguk volt.”¹³³ A mértéktelen rablás oka kettős. Egyrészt az elszállított javakkal kívánták felépíteni az új Romániát.¹³⁴ Másrészt Magyarország tönkretételére irányult. Erről beszélt Brătianu a román képviselőházban 1920. július 1.-én.: „Nem nyugodhatunk addig, míg a magyar népet gazdaságilag és katonailag teljesen tönkre nem tesszük. Mert mindaddig, míg Magyarországon az életképességnek szikrája is van, mi magunkat biztonságban nem érezhetjük.”¹³⁵ Ezt az is bizonyítja, hogy az elhurcolt értékek egy részét nem is használták fel. 1920–1921-ben román állomásokon rozsdásodott sok korábban Magyarországról kigördített vasúti szerelvény.¹³⁶ A túlzott mértékű rekvirálásnak nevezett rablás már a Párizsban tárgyaló kormányfőknek is sok volt, hiszen így a többi győztes állam számára már nem jutott Magyarország vagyonából.¹³⁷ A vasúti anyagok és a kocsipark elszállítása érzékenyen érintette a Legfelső Tanácsot is, mivel azok az utódállamokat illették volna, és a románok egyoldalú akciója Csehszlovákia és Jugoszlávia tiltakozását is kiváltotta. A gördülőanyagok önkényes lefoglalása akadályozta Közép-Európa gazdasági talpra állítását. Sőt, az is elképzelhető, hogy Magyarország módszeres kirablásával Brătianu miniszter-

129 *Laky*, 1923. 133. p.

130 *Botos János*: A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924. In: *Múltunk*. 60. (2015) 3. 106. p.

131 Erről lásd: *Laky*, 1923. 403–407. p., Jelentés, 1921. 126–127. p.

132 Jelentés, 1921. 125. p.

133 Idézi: *Romsics Ignác*: Erdély elvesztése 1918–1947. Budapest, 2018. 255. p. (A továbbiakban: *Romsics*, 2018)

134 *Gróf Bánffy Miklós*: Egy erdélyi gróf emlékiratai. Emlékeimből – Huszonöt év. Budapest, 2013. 209. p.

135 Idézi: *Dékány István*: Trianoni árvák. Budapest. 2018. 262. p.

136 *Romsics*, 2018, 255. p.

137 *Elementek*. In: *Pesti Napló*, 1919. november 15. 1. p.

elnöknek külön terve volt. Gorton tábornok titkos jelentésében így fogalmazott: „Magyarország tisztára söprésének végső célja a magyarok térdre kényszerítése, s ez része egy nagyszabású olasz–román koncepciónak. A kétlépcsős terv célja: először különbékére majd a román király elfogadására kényszeríteni a magyarokat – minden cáfolat ellenére ez Bratianu dédelgetett elképzelése. Ennek megvalósítására küldték Budapestre augusztus közepén Diamandi volt szentpétersvári román követet.”¹³⁸

Ezt az elképzelést alátámasztja a diktátumszerű román külön fegyverszünet lehetősége, amelyet rögtön a bevonuláskor próbáltak a magyar kormányra kényszeríteni. De a Romániával kötendő perszónaluniónak voltak magyar támogatói is.¹³⁹ Friedrich István kormánya több alkalommal tárgyalta a román királlyal való megegyezés lehetőségéről. Ám e tárgyalások a román fél hajthatatlansága miatt elakadtak, és Sir George Clerk október 23-án kezdődő missziója után már az angol befolyás érvényesült. Tárgyalásai után, mivel a román fél továbbra sem engedett, a párizsi politikusok a békekonferenciáról való kizárással fenyegették meg a Román Királyságot. A konferencia nem teljesítette további területi követeléseiket, a kisebbségvédelmi feltételek betartására kötelezték őket, és ki kellett vonulniuk Magyarország megállapított határain belüli területekről.¹⁴⁰ Huszár Károly vezetésével új kormány alakult, amely már meghívót kapott a párizsi tárgyalásokra.

138 Idézi: *Arday*, 2009. 203. p.

139 A magyar-román tárgyalásokat összefoglalja: *Romsics*, 2018. 254–269. p.

140 A kivonulást részletesen ismerteti *Suba János*: A Román Királyság 1919. évi hadjárata Magyarország ellen. In: *Új Honvédségi Szemle*. 54. (2000) 8. 82–90. p.